

MAAILMAMEHE MINEK

Kai Laitinen (27. IX 1924–11. III 2013)

Kalju Suure foto.

Kai Laitinen oli Soome kirjanduselus üks kõige rahvusvahelisemaid mehi. Samas – suheldes kolleegidega Saksa- maalt ja Rootsist, Itaaliast ja Prantsus- maalt, oli ta pikka aega parimaid eesti kirjanduse tundjaid Soome akadeemilises maailmas. Aino Kallase uurija puhul ongi see ju normaalne, kuid Laitise huvi eesti keele ja kirjanduse vastu ei alanud Kallase uurimisest, vaid juba varem, kodust Savos, kus tema vanemad olid rahvakooli õpetajad. Juba kooliajal kirjutas Kai Laitinen arvustusi kodulinna ajalehte.

Hiljem sai temast Helsingin Sanomate tunnustatud kriitik (1950–1958) ja kirjandusajakirja Parnasso peatoime-

taja (1958–1965). Kirjandusliku modernismi läbimurre Soomes 1950. aastatel on kirjutatud legendaarseks ja siin on Kai Laitisel olnud oma suur roll. Soome luule uuenes jõuliselt niisuguste autorite nagu Paavo Haavikko, Tuomas Anhava, Eva-Liisa Manneri loomingu kaudu ja Kai Laitinen oli selle luule seletaja- te esirinnas. Modernistide läbilöögirühmas olid rollid omavahel ära jagatud ja Kai Laitisele jäi eestkõneleja, suursaadiku roll. Nii oli endastmõistetav, et ta oli ajakirja Books from Finland kaua- aegne peatoimetaja. Kirjanduse populaarseerijana, kirjanduslike diskussioonide modereerijana, rahvusvaheliste Lahti konverentside käilakujuna oli Kai Laitinen Soomes aastakümneid asendamatu.

Nii jõudis ta akadeemilisse maailma praeguses mõistes tavatult hilja, väideldes 1973. aastal ja saades Helsingi Ülikooli kodumaise kirjanduse professuuri 1986. aastal. Aastaid oli Kai Laitinen Soome Kirjanduse Seltsi esimees. Tema põhiteoseks jääb Aino Kallase suure monograafia kõrval ülevaate-teos „Soome kirjanduse ajalugu” (1981, eesti keeles 1994), mis on esinduslik ja autoriteetne ühe-mehe-kirjanduslugu. Kui Soome tähtsaima kirjandusauhinna Finlandia statuuti muudeti nii, et žürii tehtud valiku hulgast otsustab preemia saaja üks inimene, oli esimene otsustaja mõistagi emeritprofessor Laitinen. Kõike seda, nagu ka professori suurepärasest keelte- ja suhtlemisoskust, tema joviaalsust ja löögivalmidust meenutavad õpilased ja kolleegid Soomes, siinkohal on aga eriliselt oluline rõhutada Kai Laitise side- meid Eestiga.

Laitinen on Eestis tuttav eelkõige Kallase uurijana, sellel teemal on kirjutatud enamus ta meil avaldatud tööd. Ellen Niit ja Jaan Kross on selle rolli luuleliselt kokku võtnud, iseloomustades Kaid kui

*Soome ja eesti kirjanduste
kunagise esimese daami
eesialgu viimast rüütli.*¹

Ta oli Tuglase seltsi asutajaliige ja juhatuse kauaaegne esimees. Eesti kirjandust hästi tundev Juhani Salokannel ongi oma Laitise-kirjutistes rõhutanud nimelt tema sillal-kõndija rolli.² 1993. aastal valis Eesti Kirjanduse Selts Kai Laitise oma auliikmeks, 1999. aastal annetas president Lennart Meri talle Maarjamaa risti. Meid, kes me mäletame tema vallutavat isiksust, on Eestis veel palju. Arhiivide sügavusest tulevad aga välja jäljed tema sidemetest pagulastega hoopis kaugemast ajast. Ta ise on viidanud, et Kallasest kirjutama asudes jõudis ta intervjueri-da veel nii Gustav Suitsu kui ka Friedebert Tuglast. Nii on Eesti Kultuuriloo-lises Arhiivis talle paar noore Laitise kirja Gustav ja Aino Suitsule, nagu ka natuke laiem kirjavahetus Ants Orasega. Soomes palju viibinud Ivar Ivask kutsus Laitise oma maailmakirjanduse ajakirja autoriks ja kolleegiumisse, kuid veel varasemast ajast on teada Laitise koostöö Ivar Grünthaliga soome luule antoloogia ettevalmistamisel, mis para-ku raamatuna ei realiseerunud. Tema oli see, kes kirjutas ülevaated Helsingin Sanomates 1957. aastal, kui pagulased organiseerisid Nõukogude Eesti raama-

tunäituse kõrvale oma, soomlastele pal-ju arusaadavama raamatunäituse. Ajal, kui sõjajärgsed akadeemilised eesti sõb-rad lahkusid või pöördusid Eestist ära, sest see oli „kaotatud maa”, nagu olevat väljendanud Martti Haavio, suhtles siis veel kirjanduskriitikuna leiba teeniv Laitinen mõlemale poole ja pidas kõige olulisemaks hoida eesti kultuuri soom-laste vaateveerul.

Tartus mäletatakse veel seda, kui Kai Laitinen sai väga erandliku loa uurida Aino ja Oskar Kallase kogu Kir-jandusmuuseumis kohe mitu päeva jär-jest. Tema ja ta abikaasa Irma istusid pikad päevad arhiivmaterjalide taga neid ümber kirjutades või kokkuvõt-likke märkmeid tehes. Hoopis erandli-kult ööbisid soome külalised Tähtveres, professor Villem Altoa kodus, kellega olevat pikad öhtud ja ööd arutatud eesti kirjanduse ja kultuurielu keerukamaid probleeme: oli ju eeltöid 1960. aastatel Kallase Tartu perioodi kohta tehtud võrratult vähem kui praegu.

Irma ja Kai Laitineni viimane käik Tartu Kirjandusmuuseumisse toimus 2007. aastal, kui muuseumis sai valmis raamat „Akadeemia kirjades” – esime-ne publikatsioon, milles toodi avalikku-se ette kahe väliseesti literaadi – Ants Orase ja Ivar Ivaski – kirjavahetus. Kai Laitinen oli tundnud neid mõlemaid ja võttis rõõmuga vastu Astrid Ivaski kutse raamatu esitlusele tulla. Nii ke-hastas ta seal kõige loomulikumalt seda ühendavat Soome lüli, mis pagulasi ko-dumaaga sidus hoopis kindlamalt kui vaidlus selle üle, kas on poliitiliselt õige käia Nõukogude Eestis. Nii nagu ta oli oma kaastöid avaldanud siin ja seal – meil ajakirjas Keel ja Kirjandus ning Rootsisis Manas –, oli ta pädev kaasa kõ-nelema eesti kirjanduse mõlema haru puhul ja tundis end kodus mõlemal pool.

Maie Kalda on „Soome kirjanduse ajalugu” arvustades rõhutanud, et Lai-tinen on esmakordselt suutnud seal üh-tede kaante vahele kokku viia soome ja

¹ E. Niit, J. Kross, Kai Laitinen 60. – Hetki sillalla. Juhlakirja Kai Laitiselle hänen täyttäessään 60 vuotta 27.09.1984. Koost L. Nummi. Helsinki, 1984, lk 103.

² J. Salokannel, Kirjandusdiplomaat ja Aino Kallase uurija. Kai Laitinen 85. – Keel ja Kirjandus 2009, nr 10, lk 777; vt ka J. Salokandle kirjutatud nekroloogi: Sirp 22. III 2013.

soomerootsi kirjanduse.³ Rohkem kui kolmkümmend aastat hiljem, kui Eestis üritatakse eesti ja baltisaksa kirjandusi koos käsitleda, võiks see kogemus olla suunav.

Kai Laitinen liikus Eestis juba sel ajal, kui välismaalasi nägi siin harva. Kuuludes Soome-NSV Liidu koostöökomisjoni Soome-poolsesse juhatusse, hoolitses ta ka selle eest, et Eesti Soome vaateveerult täiesti ei kaoks. Uute aegade saabudes tuli ta siia kui vana kolleeg ja sõber – nii esinema Soome Kirjanduse Seltsi seminarile Tartusse 1991. aastal kui ka Kallase monograafia uustrüki esitlusele 1995. aastal. Ja 2005. aastal ilmunud „Kultuurisilla” raamatus on loomulikult Kai Laitinen see, kes käsitleb Soome ja Eesti kirjandussuhteid kahe sõja vahel.⁴

*Niisugune mees,
oleme me mõelnud,
niisugune mees on paras
ühendama oma nõtke sõnasillaga
meie Kallast ja teie Kallast
(oh, üks nad ju ongi!)
meie kallast ja teie kallast
(vahel see hõbehele, see tumesügav vee-
vird)
ühendama meid oma nõtke sõnasillaga
ükskõik mis keeles
nii nagu ta seda on teinudki.⁵*

³ M. K a l d a, Kai Laitise ja tema meeskonna suure töö puhul. – Looming 1995, nr 6, lk 845; vt ka: M. K a l d a, Üks juubel, kaks kirjanduslugu, mõned võrdlusjooned. – Looming 1984, nr 12, lk 1719.

⁴ K. L a i t i n e n, Soome ja Eesti kirjanduskontaktidest 1920.–1930. aastatel. – Kultuurisild üle Soome lahe. Eesti-Soome akadeemilised ja kultuurisuhted 1918–1944. Koost Sirje Olesk. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2005, lk 53–69.

⁵ E. N i i t, J. K r o s s, Kai Laitinen 60, lk 103.

Eestlastel on põhjust mäletada Kai Laitist hea sõnaga. Tema isiku kaudu said eesti kirjandusteadlased ja kirjanikud nii paguluses kui ka kodumaal juba 1950. aastate lõpust alates kontakti akadeemilise maailmaga Soomes. Kai Laitise käitumisviis oli Soome „reaalpoliitika” kõige paremas mõttes, sest ta ei olnud suhetes nõukogude režiimiga jäik, vaid „andis keisrile, mis keisri kohus”, jäi aga alati põhimõttekindlaks demokraadiks. Pole just tavaline, et kirjandusvälja keskel olev kriitik ja uurija, nagu Laitinen kahtlemata Soomes oli, valib oma uurimisobjektiks küllalt kõrvalise autori – nagu Kallas seda ju teatud mõttes samuti oli ja on. Kuid Kallase uurimise kaudu määras just Laitinen need peamised ühendusteel Soome sillal, mis eesti ja soome kirjandusteadlasi on varsti juba pool sajandit ühendanud. Ka siis, kui uuemad uurijad on tema kirjanduslikest vaadetest üsna kaugele liikunud. Just Kai Laitise teedrajav töö Aino Kallase loomingu avastamisel ja uurimiskeskmesse toomisel on toonud meid olukorda, kus Kallase loomingu uurimine on kõige kindlam ja püsivam side kahe maa kirjandusteadlaste vahel. Nüüd lisandub sinna ka Sofi Oksase isik ja looming, mille uurimisel tuleb igatüüpi arvestada realiteetidega kahel pool Soome lahte. Nõnda jääme me mäletama Kai Laitist suure ühendajana.

SIRJE OLESK

